ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΜΑ ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΙΣ ΜΝΗΜΕΙΟΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Καθ. Δρος ΠΑΝΑΓ. ΚΥΖΕΡΙΔΗ

•

Ἐν τῇ διακοσμήσει τῶν Χριστιανικῶν μνημείων τῆς πρώτης Χριστιανικῆς περιόδου παρατηρεῖται ἐν εὐρείᾳ ἐκτάσει ἡ χρῆσις τοῦ κατ' ἐξοχὴν Χριστιανικοῦ συμβόλου: τοῦ Σταυροῦ. Εἰς τὴν γλυπτικήν, εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, εἰς τὸν διάκοσμον, εἰς τοὺς τάφους ὁ σταυρὸς εἶναι τὸ προτιμώμενον καὶ τὸ ἀγαπημένον σύμβολον, ὅπερ καὶ δηλοῖ ἀκριβῶς τὴν Χριστιανικότητα τοῦ μνημείου.

Ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τῶν Πρωτοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῆς Θεσσαλίας γίνεται ὁμοίως εὐρεῖα χρῆσις τοῦ Χριστιανικοῦ τούτου συμβόλου. Οὕτω οἱ διάφοροι κίονες φέρουσι κιονόκρανα ἔχοντα ὡς μόνον ἐπὶ τοῖς ἐπιθήμασι διάκοσμον ἀνάγλυφον Ἑλληνικὸν σταυρόν, ὡς ἐν ταῖς βασιλικαῖς τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν. Ὁ σταυρὸς οὗτος ἢ δὲν φέρει οὐδένα διάκοσμον ἢ φέρει ποικίλον τοιοῦτον.

Ἐν τῇ γλυπτικῇ τέχνῃ συναντᾶται τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ ὑπὸ ἑλληνικὴν μορφὴν καὶ πολλάκις ἐντὸς ἀναγλύφου δίσκου. Ἄλλοτε πάλιν ὁ σταυρὸς στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν φύλλων τῆς Χριστιανικῆς διακοσμητικῆς ἀκάνθου. Πολλάκις ὁ σταυρὸς εἶναι ἰσοσκελὴς ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου. Τὰ δὲ ἄκρα τοῦ σταυροῦ καταλήγουσι εἰς τρίφυλλον. Ὁμοίως ἐν τῇ γλυπτικῇ συναντᾶται ὁ αὐτὸς ἰσοσκελὴς σταυρὸς ἐντὸς κύκλου ἄνευ διακόσμου ἢ διακεκοσμημένος διὰ φύλλων ἀκάνθου.

Γενικὴ σχεδὸν παρατήρησις εἶναι ὅτι ὁσάκις ἐπὶ ἐπιθήματος κίονος παρατηρεῖται ἁπλοῦς σταυρὸς ἄνευ διακόσμου τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ τμῆμα τοῦ ἐπιθήματος τούτου εἶναι ἡ ὀπισθία ὄψις διότι πάντοτε ἡ ἐμπροσθία εἶναι διακεκοσμημένη εἴτε πλουσίως δι' ἀκάνθου εἴτε διὰ ραβδώσεων.

Ἡ ὡραιοτέρα σύνθεσις καὶ τοποθέτησις σταυροῦ ἐν τῇ παλαιοχριστιανικῇ γλυπτικῇ τέχνῃ τῆς Θεσσαλίας εἶναι ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ εἰς τὴν ὄψιν τῶν ἐπιθημάτων τοποθετούμενος σταυρός, διακοσμεῖται ὑπὸ φύλλων ἀκάνθου. Αἱ ἄκανθοι αὗται ἄλλοτε ἀκολουθοῦν τὰς κεραίας τοῦ σταυροῦ χωριζομένας εἰς δύο τμήματα καὶ ἄλλοτε διακοσμοῦσι τὸν σταυρὸν ὡς ἀνεξάρτητα αὐτοῦ στοιχεῖα. Πλέον λεπτὴ εἶναι ἐκείνη ἡ τέχνη, καθ' ἣν ὁ σταυρὸς τίθεται ἐν τῷ μέσῳ καὶ οἱονεὶ ὡς σκελετὸς περιτυλίσσεται ὑπὸ κορμῶν καὶ κλάδων κλημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται ἄνθη καὶ σταφυλαὶ καὶ διακοσμοῦσι τὸν λοιπὸν χῶρόν.

Πολλάκις συναντᾶται ὁ σταυρὸς ἐντὸς ρόμβου, καί, ὡς ἐν τῇ περιπτώσει καθ' ἣν συναντᾶται ἐντὸς τετραγώνου, καταλήγει εἰς τρίφυλλον.

Σταυρὸς ἐν μέσῳ φύλλων ἀκάνθου ἐπὶ κιονοκράνου παλαιοχριστιανικοῦ ἐκ Θεσσαλίας

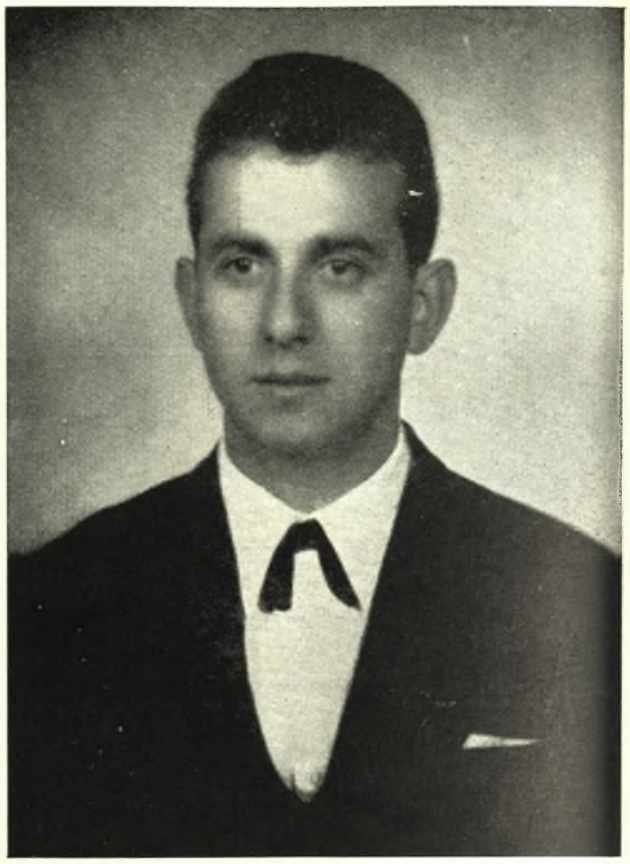

Δρ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΥΖΕΡΙΔΗΣ

Ἐγεννήθη ἐν Πολυνερίῳ Φαρσάλων. Γόνος τῆς γνωστῆς ἀρχοντικῆς οἰκογενείας τοῦ Πόντου Κυζερίδη-Κοντουλίδη. Ἀπεπεράτωσε τὰς Γυμνασιακὰς σπουδάς του ἐν Ἑλλάδι ἀριστοῦχος.

Ἔλαβεν τὸ πτυχίον τῆς Θεολογίας ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης μὲ ἄριστα ὡς καὶ τὸν τίτλον τοῦ Διδ. τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας. Ἀκολούθως μετέβη διὰ σπουδὰς εἰς Βιέννην, Παρισίους, Ρώμην. Ἔλαβεν ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βατικανοῦ τὸ πτυχίον τῆς ἀρχαιολογίας μὲ ἄριστα. Ἀκολούθως ὑπέβαλε διατριβὴν καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ δόκτορος εἰς τὴν Χριστ. Ἀρχαιολογίαν. Ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης ἔλαβεν certificat ἀρίστων σπουδῶν εἰς τὴν Ἐθνολογίαν καὶ τὴν Θρησκειολογίαν. Ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μπολόνιας ἔλαβεν certificat δύο βυζαντινῶν σπουδῶν καὶ Βυζαντινῆς τέχνης μὲ ἄριστα. Ὁμοίας ἔλαβεν certificat ἱστορίας τῆς τέχνης. Συνεργάζεται εἰς πολλὰ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας ἐν Ἑλλάδι, Τουρκίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Ἔγραψεν: Διονύσιος Ἀλεξανδρείας (βίος συγγράμματα διδασκαλίαι) ἐναίσιμος διατριβή. Χάλκη 1959 Κων)πολις. Μακρίνα, μελέτη θεολογικὴ-φιλοσοφική. Ἀθῆναι 1962. Ὁ γάμος τῶν μοναχῶν Ρώμη 1960. Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ἐν τῇ λατρείᾳ. Ἀθῆναι 1959. Ἐπιγραφαὶ ἐκ Θεσσαλίας, διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ (Βατικανὸν 1961, (Ἰταλιστὶ)· Παλαιοχριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Θεσσαλίας. Ἀθῆναι 1963, Ἰταλιστὶ)· Περὶ τῆς Β' ἐν Βατικανῷ Συνόδου. Ἀθῆναι 1963. Σταυρὸς καὶ χρῖσμα.... Ἀθῆναι 1963. Ἀπεστάλη ὡς δημοσιογράφος – παρατηρητὴς ἐν τῇ Συνόδῳ τῶν Καθολικῶν ἐν Βατικανῷ· ὁ μόνος ἀπεσταλμένος τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
20/09/2024 22:12:11 EEST - 18.116.20.78

Γίνεται δὲ ἐνίοτε καὶ χρῆσις χρωμάτων διὰ τὴν διακόσμησιν τῶν σταυρῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι, ἔν τινι γλυπτῷ τῆς Β΄ βασιλικῆς τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν ὁ σταυρὸς εἶναι κεχρωματισμένος διὰ χρυσοῦ.

Σπανίως συναντᾶται, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν θωρακίων, σταυρὸς ἐν συνθέσει μετὰ τοῦ μονογράμματος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἄνευ ἑτέρου διακόσμου.

Τὸ καθαρῶς χριστιανικὸν σύμβολον τὸ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 4ου, 5ου καὶ 6ου αἰῶνος κυρίως συναντῶμεν ἐν τῇ γλυπτικῇ τέχνῃ εἶναι τὸ χρῖσμα, ὅπερ καὶ συναντᾶται ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ συνθέσεις. Ἁπλούστερον συναντᾶται τὸ χρῖσμα τοῦτο ἄνευ οὐδενὸς διακόσμου εἴτε ἐντὸς κύκλου εἴτε ἐντὸς στεφάνης ἐκ διπλῆς ταινίας. Πολλάκις δέ, ὡς ἀνεφέρθη καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ, τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ εὑρίσκεται ἄνευ οὐδενὸς διακόσμου εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν ἐπιθημάτων ἐχόντων πλουσίως διακεκοσμημένην τὴν ἐμπροσθίαν πλευράν. Ἐπίσης συναντᾶται τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ὡς διακοσμητικὸν τῶν κενῶν χώρων, τοὺς ὁποίους ἀφήνουν τὰ γεωμετρικὰ καὶ μαιανδρικὰ σχήματα. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τό χρῖσμα εὑρίσκεται ἐντὸς στεφάνης δάφνης διακεκοσμημένον εἰς τὰ ἄκρα διὰ μικρῶν κλάδων. Συνήθως τὰ θωράκια τῶν Παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῆς Θεσσαλίας εἶναι πλουσίως διακεκοσμημένα ἐπὶ τῆς κυρίας πλευρᾶς, ἐπὶ δὲ τοῦ διακόσμου τίθεται ἐντὸς στεφάνης ἐκ φύλλων δάφνης τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ὥσπερ σφραγίς, δι' ἧς δηλοῦται ὅτι τὸ μνημεῖον εἶναι Χριστιανικόν[1]. Ἀπαντᾶται ὁμοίως τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς διπλοῦ κύκλου διακεκοσμημένον δι' ἀκάνθου, ὡς ἐν τοῖς κιονοκράνοις τῆς Α΄ βασιλικῆς τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν[2].

Συμπερασματικῶς περὶ τῆς χρήσεως τοῦ σταυροῦ ἐν τῇ γλυπτικῇ τέχνῃ τῆς Παλαιοχριστιανικῆς Θεσσαλίας δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀπαντᾶται ὡς ἑξῆς:

1. Ἑλληνικὸς σταυρὸς ἄνευ οὐδενὸς διακόσμου.
2. Ἑλληνικὸς σταυρὸς ἐντὸς ἀναγλύφου δίσκου.
3. Ἑλληνικὸς σταυρὸς διακεκοσμημένος εἰς τὰ ἄκρα διὰ φύλλων κισσοῦ.
4. Ἰσοσκελὴς σταυρὸς ἐντὸς τετραγώνου σχήματος καταλήγων εἰς τρίφυλλον.
5. Ἰσοσκελὴς σταυρὸς ἐντὸς κύκλου διακεκοσμημένος διὰ φύλλων ἀκάνθου.
6. Ἑλληνικὸς σταυρὸς πλουσίως διακεκοσμημένος διὰ φύλλων ἀκάνθου ἐν συνθέσει.
7. Σταυρὸς τιθέμενος ἐπὶ διακεκοσμημένης ἐπιφανείας ὥς τι ἀνεξάρτητον τοῦ διακόσμου.
8. Σύνθεσις σταυροῦ καὶ μονογράμματος τοῦ Χριστοῦ.

Ὑπὸ διαφόρους δὲ μορφὰς ὡς εἴδομεν συναντᾶται καὶ τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν γλυπτικὴν τέχνην τῆς περιόδου ταύτης ἐν Θεσσαλίᾳ. Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι συναντᾶται ὑπὸ τοὺς ἑξῆς πέντε τύπους:

1. Μονόγραμμα ἄνευ διακόσμου ἐντὸς στεφάνης.
2. Χρῖσμα ἄνευ διακόσμου ἐντὸς κύκλου ἐκ διπλῆς ταινίας.
3. Ἁπλοῦν χρῖσμα ἐπὶ λείας καὶ ἄνευ διακόσμου ἐπιφανείας.
4. Χρῖσμα ἐντὸς στεφάνης ἐκ φύλλων δάφνης διακεκοσμημένον καὶ διὰ μικρῶν κλάδων.
5. Μονόγραμμα τιθέμενον ἐπὶ διακεκοσμημένης διὰ γλυπτῶν καὶ δὴ διὰ φύλλων ἀκάνθου ἐπιφανείας.

Ἐκτὸς τῶν σταυρῶν τούτων καὶ τῶν μονογραμμάτων τῶν ἀπαντωμένων ἐν τῇ γλυπτικῇ τέχνῃ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σταυρῶν ἰδίᾳ τῶν εὑρεθέντων καὶ κατασκευασθέντων εἴτε ἐκ μετάλλου εἴτε ἐζωγραφημένων ἐπὶ ἀγγείων. Καὶ οἱ σταυροὶ οὗτοι ἀκολουθοῦσι γενικῶς τὸ σχῆμα τοῦ λεγομένου Ἑλληνικοῦ σταυροῦ.

Ἐν τῇ ζωγραφικῇ ὁ σταυρὸς συναντᾶται ἐντὸς κύκλου διακεκοσμημένος δι' ἀνθέων ἢ κλάδων ἢ ἄλλων σχημάτων παραλλήλων.

Ἐκ τῶν μεταλλίνων ἐλαχίστων εὑρεθέντων σταυρῶν τῆς ἐν λόγῳ περιόδου δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι πιθανὸν νὰ ἦσαν ἑλληνικοῦ σχήματος ἔχοντος τρίφυλλα πεπλατυσμένα τὰ ἄκρα. Φυσικὰ ἐλάμβανον πάντα μορφὴν καὶ σχῆμα ἀνάλογον πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἐν τῷ ναῷ.

Ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ δώσωμεν ἐν μιᾷ φράσει τὸ γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν σταυρῶν τῶν συναντωμένων ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τοὺς Παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους θά ἐλέγομεν ὅτι εἶναι σταυρὸς Ἑλληνικός, κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὴν θέσιν, μετὰ ἢ ἄνευ διακόσμου.

1. Παρόμοια ἐπιθήματα συναντῶνται καὶ εἰς ἄλλας Παλαιοχριστιανικὰς Βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐν Χαλκίδι, Ἁγίᾳ Παρασκευῇ Θεσσαλονίκης κλπ.
2. Παρομοία χρῆσις τοῦ μονογράμματος τούτου τοῦ Χριστοῦ συναντῶμεν καὶ μάλιστα τὴν ἰδίαν περίοδον ἐν Μ. Ἀσίᾳ, Κωνσταντινουπόλει, Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ..

Μονόγραμμα καὶ Σταυρὸς ἐπὶ παλαιοχριστιανικοῦ λύχνου ἐκ Φθιωτίδων Θηβῶν

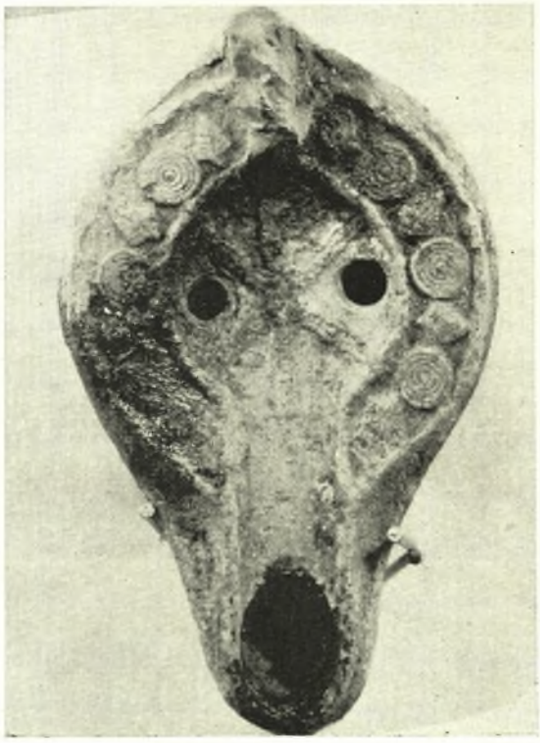

Μετέωρα : Μονὴ Ἁγίου Στεφάνου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
20/09/2024 22:12:11 EEST - 18.116.20.78